

BISERICA ORTODOXĂ DIN SCAUNUL ORĂȘTIEI ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

MARIUS BÂRLIANU

Colegiul Național „Aurel Vlaicu” Orăștie
barlianumarius@yahoo.com

Cuvinte cheie: Orăștie, biserică, război, preoți, credincioși

Keywords: Orăștie, church, war, priests, parishioners

În timpul Primului Război Mondial, protopopul ortodox și preoții din zona Orăștiei au desfășurat o bună activitate pe tărâm bisericesc, școlar, administrativ, dar și politic. În mare măsură, datorită eforturilor lor, credincioșii din zona Orăștiei au reușit să treacă peste efectele avute de conflict asupra acestui perimetru geografic. Cert este că în ciuda multor dificultăți, care acum vin și din interiorul parohiilor, clerul din protopopiatul ortodox Orăștie a reușit să reprezinte în continuare legătura firească între credincioși și forurile bisericești.

Organizarea protopopiatului. Sinoadele bisericii ortodoxe din Transilvania întrunite în anul 1913 la Sibiu, Arad și Caransebeș au desfășurat „o muncă însuflețită pentru ocrotirea și promovarea intereselor bisericii și școalei românești”¹. Sinodul din Sibiu a constatat că, în 1913 „în arhidieceză viața religioasă a avut un curs normal”². O constatare similară s-a desprins și în urma sinodului protopresbiteral din tractul Orăștie, a cărui ședință ordinară a avut loc la 24 februarie 1914, în prezența a 19 preoți parohi și a protopopului Vasile Domșa³.

Din statisticile vremii reiese că protopopiatul ortodox Orăștie, aflat sub jurisdicția arhidiecezei Sibiului a avut în anii Primului Război Mondial un număr constant de parohii (28) și de filii (8). În ceea ce privește teritoriul de competență, acest protopopiat avea arondate în subordine parohiile ortodoxe din localitățile din zona Orăștiei și Cugirului. Protopopiatul Orăștiei se compunea din comunele bisericești situate în fostul scaun al Orăștiei și pe teritoriul comitatului Hunedoara, numărul lor ridicându-se la 36 în anii 1914-1918: Balomir, Beriu, Bințiți, Bucium, Căstău, Dâncu Mare, Dâncu Mic, Gelmar, Ludești cu filia Costești, Măgura cu filia Jeledinți, Mărtinești cu filia Turmaș, Orăștie, Orăștioara de Jos, Orăștioara de Sus cu filia Grădiște, Petreni, Pișchinți, Pricaz, Romos, Romoșel, Sereca, Sibișelu Vechi cu filia Sibișelu Nou, Șibot, Simeria cu filia Râpaș, Tămășasa, Toltia Mare cu filia Toltia Mică, Turdaș, Vaidei, Vinerea cu filia Cugir⁴.

Asemănând datele conspectelor oficiale din diverși ani se poate crea o imagine generală sub raport statistic a protopopiatului ortodox Orăștie, fără a se pierde din

---

¹ Luceafărul 1913, p. 329.

² Luceafărul 1913, p. 329.

³ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 2/1918, f. 144.

⁴ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 4/1918, f. 2.

vedere diversele aspecte, care vor fi prezentate în cadrul acestui studiu. Vom încerca în continuare să radiografiem doi ani (1916 și 1917) din existența protopopiatului Orăştie, evidențiind schimbările produse de Primul Război Mondial în administrarea bisericilor ortodoxe din acest tract.

Astfel, în anul 1916 arhidieceza ortodoxă a Transilvaniei avea 34 de protopopiate și 1314 comune bisericești (954 parohii matere și 360 filii). În ceea ce privește numărul total al preoților parohi, acesta era de 938, dintre care 8 erau în S.U.A. Pe lângă ei, în cuprinsul arhiepiscopiei mai existau administratori parohiali (24), capelani (54) și diaconi (9). Datele statistice arătau că 36 de parohii erau vacante. Preoții păstureau un total de 180 401 familii, a 832 681 de suflete⁵. Știau să scrie și să citească 43,87% dintre credincioși⁶.

Pentru protopopiatul ortodox Orăştie, protocolul protopresbiteral pe anul 1916 notifica existența a 36 de comune bisericești, având 28 de parohii matere și 8 filii. Clerul tractual era reprezentat de 28 parohi (care deserveau cele 28 de parohii), un preot pensionat și un preot văduv (ambii în Orăştie). Preoții păstureau un total de 5 464 familii, a 24 018 suflete (11 998 bărbați și 12 020 femei). Dintre credincioși, știau să scrie și să citească un număr de 14 197 persoane, adică 59,10%⁷.

O prezentare generală a protopopiatului Orăştie pe anul 1917 ne arată modificări abia sesizabile. Astfel, se menține neschimbat numărul comunelor bisericești (36), al parohiilor (28), și al filiilor (8). Modificări apar în ceea ce privește clerul tractual, protopopul Vasile Domșa încercând să împlinească parohiile vacante în ciuda dificultăților create de război, dar și de moartea mitropolitului Ioan Mețianu. În anul 1917, numărul preoților din protopopiatul Orăştie a fost de 30, fiind acoperite toate cele 28 de parohii matere și o filie (Sibișelu Nou). Acestor preoți li se adaugă și 2 capelani, câte unul în Măgura și Vinerea. Numărul familiilor era de 5 695, având 23 861 suflete (11 968 bărbați și 11 893 femei). A crescut numărul știutorilor de carte la 14 222 persoane, adică 59,60%⁸.

Firește, Primul Război Mondial a produs și în Transilvania mutații considerabile în ceea ce privește comportamentul demografic, atitudinea omului față de momentele fundamentale din existența sa: naștere, căsătorie, moarte. Să urmărim în continuare în primul rând evoluția celor trei componente ale mișcării naturale a populației la nivelul protopopiatului ortodox Orăştie. Interesant este de investigat modul în care războiul a influențat diminuarea natalității de la an la an; astfel, pe măsură ce efectele nocive ale stării de beligeranță s-au amplificat, numărul de nașteri din protopopiatul Orăştie s-a redus după cum urmează: 305 în anul 1916 și 280 în 1917⁹. Fără îndoială, scăderea numărului de nașteri din zona Orăştiei se datorează în primul rând mobilizării pe front a tinerilor aflați la vârsta căsătoriei și care din cauza concentrării nu au mai putut întemeia familii, în cadrul cărora să fie concepuți copii. Apoi, tinerii bărbați căsătoriți plecați la război au lipsit multă vreme de acasă, puținele permisi de care au beneficiat mai ales cei aflați mai aproape de locurile natale nu au însemnat întotdeauna și „valorificarea șansei” de a spori numărul membrilor dintr-o familie¹⁰.

⁵ Eppel 2006, p. 367-368.

⁶ Soroștineanu 2005, p. 122.

⁷ DJHAN, FPO Orăştie, dos. 4/1918, f. 2.

⁸ DJHAN, FPO Orăştie, dos. 3/1917, f. 1.

⁹ DJHAN, FPO Orăştie, dos. 4/1918, f. 2 ; dos.3/1917, f. 1.

¹⁰ Bolovan, Bolovan 2007, p. 75.

Starea de război prelungită nu a rămas fără urmări și în legătură cu nupțialitatea și toate elementele care decurg din acest fenomen demografic. Evident, în anii războiului s-au încheiat mai puține căsătorii, fapt reflectând atât lipsurile materiale, cât și mobilizarea pe front a bărbaților. Astfel, evoluția căsătoriilor din protopopiatul Orăștie a fost următoarea: 32 în anul 1916 și 30 în 1917¹¹. Protopopiatul a manifestat o atenție sporită și față de moralitatea credincioșilor din cuprinsul său. Singurul mijloc prin care se puteau atenua abaterile disciplinare ale celor păstoriți era cel al „cuvântului”, al predicii. Dacă până în 1914, celor care trăiau în concubinaj le era refuzată sfânta împărtășanie, începerea Primului Război Mondial a adus schimbări privind administrarea acesteia. Împărtășania le era dată mult mai ușor, doar pe baza promisiunii înaintea sfântului altar, în cadrul sfintei spovedanii, că își vor repara greșeala. La fel, concubinii beneficiau de încheierea căsătoriei fără prea multe canoane, chiar în posturile mari, în care cei aflați pe front sau alți funcționari se aflau în scurte concedii¹². În 1916, spre exemplu, se încheiaseră în protopopiatul Orăștiei 32 de căsătorii, însă, cu toate acestea, numărul de concubinaje și „conviețuri ilegale” era mare, de 53. Situația rămâne neschimbată și în anul 1917, când se înregistrează 30 de căsătorii, dar și 46 de „conviețuri ilegale”¹³.

Fenomen biologic și în același timp social, mortalitatea din protopopiatul Orăștiei în anii Primului Război Mondial prezintă niveluri diferite de-a lungul celor aproape 5 ani, sub influența complexă a factorilor socio-economici, politico-militari etc. Să urmărim în continuare însă modul cum a evoluat mortalitatea în protopopiatul Orăștiei în anii supuși analizei noastre: 472 decese în anul 1916 și 456 decese în 1917¹⁴. Trebuie precizat că între decesele înregistrate în acei ani nu figurează soldații înrolați din zona Orăștiei și căzuți pe câmpurile de luptă ale Europei, încât pierderile umane efective ale protopopiatului ortodox Orăștie au fost considerabil mai mari decât cifrele globale prezentate. Atribuim scăderea numerică a populației din zona Orăștiei în acea perioadă nu atât unei crize acute de mortalitate, cât reducerii drastice a ratei natalității. Cu alte cuvinte, starea de război și tot ceea ce implica ea (lipsuri de alimente, furaje, animale de hrană și tracțiune, îngrijire medicală mai redusă, stare psihologică etc.) au afectat mai grav nu mortalitatea, ci numărul anual de nașteri.

În ceea ce privește trecerile de la biserica ortodoxă la alte confesiuni, în anul 1916 nu a fost înregistrat nici un caz în protopopiatul ortodox Orăștie. În 1917, datele statistice arată că au existat 7 astfel de situații în: Orăștie (2), Beriu (1), Pricaz (3) și Pișchinți (1). În schimb au trecut de la alte confesiuni, la cea ortodoxă, 4 persoane din Vaidei, în anul 1917¹⁵.

Desigur că, influența Primului Război Mondial asupra credinței și a vieții religioase este incontestabilă. Însă, în pofida condițiilor excepționale create de „marele război”, atât organizarea arhidiecezei Sibiului, în general, cât și a protopopiatului Orăștiei, în special, nu au cunoscut schimbări radicale. Protopresbiteratul ortodox al Orăștiei a funcționat pe mai departe cu toate organismele sale, reprezentând cea mai importantă verigă între parohii și arhidieceză. Față de perioada anterioară, protopopiatul Orăștiei a trebuit să înfrunte, între 1914-1918, cea mai mare presiune din partea statului ungar. Datoria a fost, fără îndoială îndeplinită, prin deciziile pe care protopopul și

¹¹ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 4/1918, f. 2; dos. 3/1917, f. 1.

¹² Eppel 2006, p. 403.

¹³ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 4/1918, f. 2; dos. 3/1917, f. 1.

¹⁴ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 4/1918, f. 2; dos. 3/1917, f. 1.

¹⁵ DJHAN, FPO Orăștie, dos.4/1918, f. 2; dos. 3/1917, f.1.

preoții parohi le-au luat pentru bunul mers al protopopiatului în toate aspectele sale: bisericesc, epitropesc și școlar.

Clerul și războiul. Primul Război Mondial, privit astăzi ca o istorie zbuciumată, a fost, la momentul respectiv, o înșiruire – ce părea nesfârșită – de zile înnegurate, complicate, la finalul cărora românii din Transilvania au contribuit la realizarea, în unitate, a bazelor destinului națiunii române. În anii războiului, Biserica este, în continuare, instituția intermediară între autoritatea politică și masa credincioșilor. Rolul pe care i-l impune conducerea politică – acela de a-și îndemna credincioșii la loialitate și patriotism – mărturisește despre poziția grea în care s-a aflat ea.

După atentatul din 28 iunie 1914, de la Sarajevo, pe lângă telegrama de condoleanțe trimisă la Viena, mitropolitul Mețianu a stabilit „ca să se sune clopotele bisericilor în ziua înmormântării”¹⁶. Desigur că pastoralele și circularele date de mitropolit odată cu începerea Primului Război Mondial capătă o altă conotație și au un specific al lor, deoarece și prioritățile Bisericii ortodoxe din Transilvania au fost altele. Mitropolitul Mețianu, la fel ca și mulți alții, a considerat că mobilizarea parțială a armatei este un semn al unui conflict local, de scurtă durată. Nu va uita să menționeze că „poporul nostru s-a purtat și se poartă pretutindeni cu ascultarea cuvenită față de legi și stăpânire”¹⁷.

Izbucnirea războiului și decretarea mobilizării au creat un nou context în Transilvania. Mitropolitul Mețianu va trebui să dea circulare prin care să-și îndemne credincioșii să-și facă datoria și să se prezinte sub arme. La 21 iulie 1914, Mețianu cere într-o pastorală să se ajute familiile, deja greu încercate de război; se arată apoi rolul tot mai important pe care trebuie să-l joace învățătorii și preoții nemobilizați; ei trebuiau să-i sfătuiască pe cei rămași acasă, cum să strângă toate recoltele de pe câmp, cum să facă mai multe colecte, atât pentru soldați, dar și pentru cei „atinși de nefericirile războiului”¹⁸. Preoții trebuiau să viziteze familiile ajunse în această situație, sfătuiindu-i să-și pună nădejdea în Dumnezeu; ei, la rândul lor, trebuiau să fie conștienți de marele favor, care li se face prin scutirea de serviciul militar și să se gândească la „ținuta noastră în aceste vremuri grele”¹⁹.

Deja din 1915, obsesia războiului, a derulării acestuia, devenise tot mai pregnantă, inclusiv în sinodul arhiepiscopiei. Consistoriul a intervenit la forurile militare competente pentru a numi la toate regimentele unde sunt români preoți militari, precum și la spitale, pentru răniți. Comisia Tipografiei arhiepiscopiei a distribuit, în mod gratuit, mii de cărți de rugăciuni iar „*Telegraful Român*” a fost trimis în spitale, în mai multe sute de exemplare. Din iarna lui 1914, încep să fie cunoscute cererile spitalelor din Viena și Zagreb de a se trimite cât mai multe numere din „*Telegraful Român*” pentru răniții români de acolo²⁰.

Precaut, mitropolitul Mețianu, atât în sinod dar și prin circulare, își atenționează credincioșii că în aceste condiții ar fi bine dacă se vor feri de „vorbe, care ar putea arunca umbră asupra loialității și iubirii noastre față de tron și patrie, îndemnându-i a avea încredere în bunul Dumnezeu”. Mai departe, în discursul său sinodal din 1915, Mețianu leagă „tradiționala fidelitate” și de o mult promisă „era nouă de pace... și

¹⁶ Soroștineanu 2005, p. 51.

¹⁷ Soroștineanu 2005, p. 65-66.

¹⁸ Soroștineanu 2005, p. 56.

¹⁹ Soroștineanu 2005, p. 102-103.

²⁰ Soroștineanu 2005, p. 119 și 166.

pentru noi și pentru toți fiii patriei”²¹. Circularele sale cele mai importante din 1915, oferă, parțial, o altă viziune asupra realității. Astfel, după ce își exprimă mâhnirea că războiul continuă, mitropolitul cere preoților și învățătorilor rămași acasă să creadă doar în rugăciune, singura modalitate de a-și liniști credincioșii. Totuși, Mețianu nu a putut ocoli mult mai dese referiri la aspectele materiale, la ajutorul acordat familiilor „greu încercate de război”²².

Perioada de sedis-vacanță care a urmat după moartea mitropolitului Ioan Mețianu, la 21 ianuarie 1916, a durat până în 24 iulie a aceluiași an, când a fost ales ca arhiepiscop și mitropolit al Transilvaniei Vasile Mangra²³. Arhipăstorirea lui Mangra a debutat într-o perioadă crucială pentru viitorul monarhiei austro-ungare. Regatul României a intrat, în 1916, în război de partea Antantei, iar către sfârșitul lunii august armatele române au trecut Carpații. În acest context, guvernul a trimis, în 14 septembrie 1916, prin comisarii de graniță, un ordin consistoriului arhidiecezan, în care îi cerea să-și transfere, în mod interimar, sediul la Oradea. Consistoriul s-a conformat ordinului ministerial și a fost „găzduit” de Oradea până în 1 iulie 1917, când s-a reîntors la Sibiu²⁴.

În acest răstimp, pe lângă declarația de fidelitate pe care, la cererea primului ministru Tisza Istvan, a dat-o în numele ierarhiei și a clerului ortodox, în 21 septembrie 1916, mitropolitul Mangra a trebuit să mai răspundă și altor solicitări. În 21 noiembrie, împăratul Francisc Iosif I, datorită căruia mitropolia Transilvaniei fusese reînființată, a trecut la cele veșnice. În semn de omagiu și doliu al Bisericii ortodoxe române, V. Mangra a prevăzut ca până la data înmormântării, din 30 noiembrie, bisericile să arboreze steagul negru și să fie trase clopotele de trei ori pe zi. În ziua înmormântării fiecare preot avea datoria să officieze sfânta liturghie, după care să se țină un parastas. În acest timp, clopotele bisericii urmau să fie trase timp de o oră²⁵.

Au fost evenimente dramatice, nu numai pentru Vasile Mangra, ci pentru toți păstorii săi din mitropolia Ardealului. Sute de preoți români erau închiși sau deportați în comitatul Șopron din Ungaria, ori refugiați în vechea Românie, iar sute de mii de tineri ardeleni încorporați în armata austro-ungară, erau trimiși să lupte pe fronturile din Italia și Galiția, pentru o cauză străină intereselor neamului lor. Încă din toamna anului 1915, mai ales, se acutizează lipsa unui sentiment de siguranță, în cazul preoților, deoarece presiunea autorităților este tot mai mare. Până la intrarea României în război, preoții au fost suspectați că au reticențe față de stat, pe linie administrativă, mai ales a celei comunale. Din 1916, acuzațiile devin tot mai grave. Astfel, preoții au fost acuzați, în număr destul de mare de „agitație contra statului” sau chiar de „les maiestatis”. În funcție de gravitatea comportamentului patriotic, preoții și familiile lor au avut de ales între: tribunale, închisoare, deportare în comitatele Hust și Șopron din vestul Ungariei.

O statistică (incompletă) oferită de M. Păcurariu arată că, în perioada 1916-1918, au fost închiși de autoritățile maghiare un număr de 141 de preoți ardeleni și bănățeni, 10 provenind din parohiile ortodoxe de pe teritoriul comitatului Hunedoara²⁶. Mult mai mare a fost numărul celor deportați în satele comitatului Șopron. Un număr de 218 preoți - mai ales din comitatele situate la granița cu România de atunci - au fost deportați în regiunea cea mai îndepărtată din Ungaria de vest, în comitatul Șopron.

²¹ Soroștineanu 2005, p. 85.

²² Soroștineanu 2005, p. 66.

²³ Eppel 2006, p. 365.

²⁴ Eppel 2006, p. 370-371.

²⁵ Eppel 2006, p. 366.

²⁶ Păcurariu 1986, p. 260-266.

Deportarea se făcea fără nici un act legal, fără vreo sentință judecătorească, doar în urma reclamațiilor autorităților locale de stat, care considerau pe unii preoți ca „șpioni” sau „trădători”. Din comitatul Hunedoara au fost deportați între 1916-1918, un număr de 41 de preoți. Persecuțiile din partea autorităților maghiare au atins și zona Orăștiei, preotul Alexandru Gherman din Pricaz fiind deportat în comitatul Șopron, pentru o perioadă (nedeterminată) de timp²⁷.

În timp, preoțimea a devenit o țintă pentru autorități din mai multe motive, din care unele au fost alese cu grijă, fiind vorba mai ales de influența mare asupra credincioșilor. Vremurile tulburi aduse de evenimentele din vara anului 1914, l-au transformat pe preotul Ioan Moța din Orăștie, cu un „palmares” bogat în calitate de luptător naționalist, într-o persoană „non grata” pentru autorități. El își agravează statutul în Orăștie prin refuzul de a da curs invitației prefecturii din Deva, de a publica în ziarul „*Libertatea*” știri false despre Consiliile de Coroană din România. Este suspectat că ar îndemna, să dezerteze, pe cei care, înainte de plecarea pe front, îl căutau pentru spovedanie. Pus în gardă de un ofițer german, găzduit în vecini, că viața sa este în pericol, el va pleca în decembrie 1914, împreună cu ginerele său, Sebastian Bornemisa, la București. O întâmplare norocoasă, îl ajută să-și întregească și familia. Fiul său, fiind mușcat de un câine, soția primește aprobarea de-al duce la un consult la Institutul antirabic din Predeal. Profitând de ocazie, aceasta își ia și cele două fete, trecând cu toții în Regat. După cum reiese din corespondența sa cu protopopul Vasile Domșa, din cererile adresate acestuia sau direct consistoriului arhidiecezan pentru rezolvarea concediilor în vederea păstrării neocupate a parohiei sale, se pare că plecarea sa nu a fost cunoscută imediat, iar apoi reîntoarcerea sa părea iminentă. Totuși el era un refugiat și prin urmare, drumul său nu avea cale de întoarcere. În 1915, ziarul „*Libertatea*” este suspendat, sub pretext că proprietarul nu se află în țară, iar în iulie 1916 este scos la concurs și postul de paroh II în Orăștie, la cerea mai multor credincioși de a se întregi parohia. Deposedat de averea sa, de viața sa activă, de parohie, pribeag printre frați, Moța nu a dezarmat. În condiții deosebite, el va da viață „*Libertății*” la București și mai apoi în America, integrându-se repede în cercurile naționaliștilor ardeleni emigrați²⁸.

În anii Primului Război Mondial, datorită condițiilor materiale precare, situația preoților a ajuns să fie identică cu cea a credincioșilor. Sărăcia atinge în anii războiului un prag greu de imaginat, afectând categorii largi de populație. Preoții, învățătorii, funcționarii, toți sunt nemulțumiți și solicită ajutor din partea statului. Creșterea tot mai accelerată a prețurilor și sărăcirea progresivă a determinat statul să intervină cu ajutoare bănești pentru o seamă de categorii profesionale, între care preoții și învățătorii. În urma intervenției mitropolitului Mangra la guvern, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a fost de acord să aloce Bisericii ortodoxe române din Transilvania, o importantă sumă de bani. Astfel, la 24 noiembrie 1916 Mangra primea pentru mitropolie 190 000 de coroane pentru acoperirea cheltuielilor cauzate de război. Din această sumă preoții mai slab remunerați, care suferiseră pierderi materiale însemnate sau cei care au fost refugiați au primit 93 300 coroane²⁹. Din arhidieceza ortodoxă a Sibiului, au primit ajutoare, în 1917, 236 de preoți, câte 200-800 coroane³⁰.

²⁷ Păcurariu 1986, p. 266-274.

²⁸ Orga 1999, p. 132-133.

²⁹ Eppel 2006, p. 374.

³⁰ Bârlea 2004, p. 134.

La 20 decembrie 1917, prin articolul de lege IX s-au extins și asupra preoților și capelanilor diferitelor confesiuni dispozițiile articolului de lege XXXV din 1912 privind „adausul de familie”. Pentru a nu exista reclamații ulterioare pe problema distribuirii banilor, consistoriul a stabilit unele criterii. Astfel, fiecare preot primea câte 400 coroane anual pentru soție și pentru fiecare copil. Cei cu studii inferioare, ca și cei cu studii superioare dar fără gradații, nu primeau ajutor decât pentru doi membri de familie³¹. Acest așa-numit „ajutor de familie” pentru preoți urma să fie acordat începând cu data de 1 iulie 1917. În protopopiatul ortodox Orăștie, până la 30 ianuarie 1918, au depus cereri pentru a primi adausul familiar un număr de 20 de preoți, în frunte cu protopopul Vasile Domșa³². Prin deciziile sale din lunile mai-iunie 1918, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a făcut cunoscut faptul că a aprobat acordarea unui „adaus de familie” pentru 11 preoți din protopopiatul ortodox Orăștie. Acești parohi erau: Vasile Boteanu din Ludești (400 coroane), Vasile Necșa din Mărtinești (800 coroane), Simion Secărea din Șibot (800 coroane), Octavian Andrei din Tămășasa (400 coroane), Ioan Romoșan din Orăștioara de Sus (800 coroane), Dumitru Secărea din Balomir (400 coroane), Iosif Dumitru din Beriu (800 coroane), Andrei Truca din Simeria (800 coroane), Teodor Adam din Turdaș (800 coroane), Sever Păcurariu din Gelmar (800 coroane) și Vasile Jura din Sibișelu Vechi (800 coroane). Acestora li s-a adăugat capelanul Pentru Roșca din Măgura, care a primit 800 de coroane. În total, clerul parohial din protopopiatul Orăștie a primit ca „adaus de familie” suma de 8 400 coroane³³.

Influența Primului Război Mondial asupra credinței și a vieții religioase este incontestabilă. În raportul general bisericesc al consistoriului arhidiecezan din 1916 se spunea că „n-a fost nevoie de izbucnirea războiului pentru trezirea sentimentului religios și întărirea în credința strămoșească”³⁴. Însă, cu toate acestea, nu se putea trece cu vederea că războiul a făcut din biserici adevărate locuri de pelerinaj, în care credincioșii cereau ajutorul divin și binecuvântarea preoților pentru cei plecați pe front ori cei care rămăseseră acasă. Protopopul Vasile Domșa s-a îngrijit ca parohiile din protopresbiteratul ortodox Orăștie să își desfășoare cu bine activitatea, asigurându-le în felul acesta credincioșilor o viață spirituală cât mai apropiată de normalitate. Astfel, în toamna lui 1917, protopopul Domșa a efectuat o serie de vizite canonice în parohiile din protopopiatul pe care îl păstora, în timpul acestor vizite fiind luate măsuri pentru bunul mers al vieții religioase și școlare. Au fost efectuate vizite în parohiile Turdaș (11 septembrie), Mărtinești (12 septembrie), Sibișelu Vechi și Sibișelu Nou (22 septembrie), Șibot și Bințiști (28 septembrie), Simeria și Râpaș (1 octombrie), Beriu (10 octombrie), Petreni (23 octombrie) și Căstău (10 noiembrie)³⁵. În fiecare parohie protopopul a dat diverse îndrumări preoților, mai cu seamă în legătură cu misiunea lor în mijlocul poporului drept – credincios.

Îndrumări pentru preoți au venit și din partea consistoriului arhidiecezan care, pe lângă asigurarea unei bune funcționări a sistemului administrativ – financiar, s-a îngrijit și de menținerea vieții spirituale a clerului și credincioșilor din mitropolie la un nivel ridicat. Greutățile prilejuite de război ar fi putut crea „tulburențe” în rândul acestora. Pentru a preîntâmpina acest fenomen, consistoriul făcea un apel la 23 octombrie 1918 către „onorata preoțime” ca să le recomande credincioșilor ortodocși „să-și păstreze

³¹ Păcurariu 1986, p. 78.

³² DJHAN, FPO Orăștie, dos. 1/1918, f. 2-3.

³³ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 1/1918, f. 8-11, 15-17, 20-21; dos. 2/1918, f. 19-20, 23.

³⁴ Eppel 2006, p. 399.

³⁵ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 2/1917, f. 165-173.

liniștea sufletească, să se rețină de la orice fapte de disordine, și să fie cu ascultarea cuvenită față de autoritățile bisericești și publice”. Pentru că „se apropie pacea mult dorită, și statul nostru trece prin însemnate prefaceri”, credincioșilor li se cere „calmitate, demnitate și respect împrumutat și față de cetățenii de altă naționalitate sau altă confesiune”³⁶.

În timpul războiului, alături de protopop, preoții au reprezentat structura fundamentală, care a făcut viabile și capabile de o activitate rodnică, în primul rând, protopopiatul, parohiile, în totalitatea organismelor lor. Cert este că în ciuda multor dificultăți, care acum vin și din interiorul parohiilor, clerul din protopopiatul ortodox Orăștie a reușit să reprezinte în continuare, legătura firească între credincioși și forurile bisericești.

Aspecte din viața parohiilor. În tot acest timp, cei care alcătuiau baza populației românești se confruntau cu o serie de probleme derivate din cele ale unui conflict, apreciat de autorități ca fiind unul de scurtă durată. Rechizițiile, colectele făcute mai ales din inițiativa statului au atras după sine un șir nesfârșit de critici, mai ales începând cu 1915. La fel de dureroase ca impact au fost recrutările, comunitatea rurală a resimțit impactul, și chiar dacă s-a aflat în spatele „marelui măcel”, undele șocului au fost la fel de puternice. Au urmat apoi cheltuielile de război, care au avut ca urmare imediată o scădere rapidă a nivelului de trai. La fel de impopulare au fost împrumuturile de război făcute de stat, în număr de 8, dar comunitatea rurală a răspuns mereu, atunci când au fost organizate colecte. Motivația lor era triplă, se făceau pentru: soldații de pe front, răniții din spitale, văduvele și orfanii de război. Receptate mult mai ușor sub impactul cererilor creștine ale Bisericii, ele sunt organizate și se desfășoară la nivel de protopopiat și parohie sub îndrumarea preoților și a învățătorilor³⁷.

La nivelul protopopiatului ortodox Orăștie situația a fost similară cu cea din restul Transilvaniei, rechizițiile, cheltuielile de război, împrumuturile și colectele având urmări negative pentru comunitățile, care se bazau în continuare pe valoarea intrinsecă a pământului, decât pe tranzacționarea lui financiară³⁸. Datele privitoare la schimbările produse de război în administrarea bisericilor ortodoxe din protopopiatul Orăștie pe anii 1914-1917, deși incomplete, ne oferă informații prețioase despre contribuția fiecărei comune bisericești „în legătură cu acest crâncen războiu”³⁹. Astfel, comunele bisericești despre care deținem informații sunt în număr de 12: Balomir, Vaidei, Vinerea, Dâncu Mare, Dâncu Mic, Mărtinești, Turmaș, Pricaz, Sereca, Tămășasa, Turdaș și Căstău⁴⁰. În ceea ce privește contribuția comunelor bisericești spre scopuri militare, ea s-a realizat fie din averea proprie, fie prin colecte. Parohiile care au contribuit din averea proprie, deși aveau o situație materială precară, au fost Căstău (500 coroane), Sereca (100 coroane), Tămășasa (25 coroane) și Mărtinești (100 coroane)⁴¹. Prin colecte în bani au contribuit la efortul militar al monarhiei austro-ungare, parohiile ortodoxe din Dâncu Mare (88 coroane), Dâncu Mic (31,50 coroane), Mărtinești (250 coroane), Turdaș (100 coroane) și Vinerea (1 220 coroane)⁴². Alte mijloace prin care comunele bisericești „au promovat” scopurile militare au fost colectele de alimente și veșminte, remarcându-se următoarele parohii: Căstău (alimente și veșminte), Dâncu Mare (darea de bucate,

³⁶ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 1/1918, f. 30.

³⁷ Soroștineanu 2007, p. 87-88.

³⁸ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 1/1915, f. 17; dos. 1/1917, f. 2, 29; dos. 1/1918, f. 3, 14-15, 28.

³⁹ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 2/1917, f. 102.

⁴⁰ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 2/1917, f. 5, 21, 27, 33, 43, 53, 62-63, 69, 75, 81.

⁴¹ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 2/1917, f. 21, 43, 62-63.

⁴² DJHAN, FPO Orăștie, dos. 2/1917, f. 27, 33, 43, 69, 81.

colectă de haine și două clopote), Mărtinești și Turmaș (adunarea de albituri pentru spitale, de daruri de Crăciun pentru bolnavii din spitale și cedarea clopotelor de circa 400 kg) și Sereca (credincioșii au subscris și dat la aproape toate împrumuturile de război emise)⁴³.

Primul Război Mondial a adus cu sine și ridicarea clopotelor pentru scopuri militare, acțiune care a mai fost numită și conscripție. Practic, prin această măsură organizată de către autorități, clopotele au fost și ele, alături de oameni, „înrolate” în război. Acțiunea a mai fost numită în epocă și „recvirare”, „rechiziție”, „luare”, „predare”, „demontare”⁴⁴. Toate aceste denumiri au fost în strânsă legătură și cu modul în care oamenii au perceput evenimentele. Operațiunea de predare a clopotelor în Primul Război Mondial pentru scopuri militare a fost organizată de către autoritățile austro-ungare, la ea participând Ministerul de Război, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, precum și autoritățile ecleziastice din Transilvania, care prin numeroasele circulare transmise bisericilor au difuzat ordinele primite de la stat. Era vorba, în fond, de obligații impuse de starea de război, iar această situație solicita eforturi conjugate atât din partea autorităților laice, cât și din a celor ecleziastice, chemate să susțină prin mijloacele de care dispuneau eforturile celor dintâi⁴⁵.

Procesul de preluare a clopotelor a fost unul bine organizat, întocmindu-se mai întâi un conspect general al tuturor clopotelor din Transilvania și abia apoi trecându-se la operația propriu-zisă de predare-primire. De asemenea, au fost întocmite o serie de regulamente în care se specificau termenii în care se făcea predarea clopotelor sau păstrarea lor, datorită unor motive bine întemeiate, ce țineau de vechime, valoarea artistică și epigrafică. Au fost stabilite, de asemenea, și sumele aferente despăgubirilor⁴⁶. Cu toate că autoritățile superioare ecleziastice au încercat să explice faptul că tot acest efort era impus de situația conflictuală în care era angrenată țara, totuși foarte multe biserici au încercat să-și păstreze clopotele, invocând afecțiunea puternică față de aceste obiecte de cult. Astfel, protopopul Vasile Domșa a cerut la 1 decembrie 1917 comandamentului militar din Sibiu, să fie scutit de rechiziție „clopotul cel mare al bisericii” din Orăștie⁴⁷. La 10 februarie 1918, protopopul din Orăștie raporta comitetului parohial local că ministerul a decis „să lase clopotul din turnul bisericii și pe mai departe în serviciul bisericii”⁴⁸. Nu toate clopotele au scăpat de topire, predarea acestora fiind consemnată în cazul parohiilor Dâncu Mare, Mărtinești⁴⁹ și Șibot⁵⁰. Fiind evenimente care au marcat istoria localității și sensibilitatea oamenilor, ele au fost consemnate pe cărțile de cult pentru a nu fi uitate niciodată: „În anul 1916, noiembrie 10, ni s-a luat clopotul de la biserică și unul de la școală – unde era un clopot mai mic – pentru a le vărsa în tunuri. De azi încolo nu vor mai chema credincioșii și copiii la școală, și vor împărți moartea de care nu se mai satură lumea”. Această însemnare a fost scrisă în Vaidei, la 12 noiembrie 1916, de învățătorul ortodox al satului, Nicolae Voina⁵¹. După terminarea războiului, foarte multe comunități vor începe acțiunea de înlocuire a clopotelor rechiziționate în Primul Război Mondial.

⁴³ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 2/1917, f. 21, 27, 43, 62.

⁴⁴ Holom 2006, p. 72.

⁴⁵ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 1/1915, f. 43; dos. 1/1916, f. 1, 6, 9; dos. 1/1917, f. 1, 5.

⁴⁶ Holom 2006, p. 90.

⁴⁷ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 1/1917, f. 47.

⁴⁸ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 1/1918, f. 111.

⁴⁹ DJHAN, FPO Orăștie, dos. 2/1917, f. 27, 43.

⁵⁰ Mițariu 2002, p. 165.

⁵¹ Basarab 2007, p. 191.

Necesitatea de a construi biserici sau de a le renova este un aspect foarte des întâlnit în aproape fiecare parohie. Pentru susținerea bisericilor, în fiecare an se strâng din parohii, la anumite sărbători, banii de disc, iar la Sibiu, Fondul „Șaguna” era special creat pentru ajutorarea bisericilor sărace, dar nu putea acoperi necesarul. După izbucnirea războiului, aceeași precaritate materială a îngrădit posibilitatea parohiilor de a construi un nou edificiu de cult. Puținele biserici care s-au renovat ori au fost construite în anii războiului se datorează, în mare parte, puterii de jertfă a credincioșilor. Este și cazul celor din parohia Tămășasa, aparținând de protopopiatul ortodox Orăștie. Astfel, sub îndrumarea parohului Octavian Andrei, în anul 1918 a fost construită o nouă biserică „prin contribuția credincioșilor și muncă voluntară”. Planul bisericii a fost realizat de către arhitectul Gheorghe Părau din Orăștie. „Fundamentul este din piatră, corpul bisericii din cărămidă acoperită cu țiglă, iar turnul cu tinichea”. Noua construcție a păstrat hramul vechii biserici, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril⁵².

Sigur, sunt doar câteva exemple din viața parohiilor, dar ele au demonstrat că, în timpul Primului Război Mondial, comunitățile rurale au fost depășite de obligațiile impuse de conflict. Credincioșii au manifestat în această perioadă dorința de fi înțeleși, mai ales în ceea ce privește eforturile materiale. Situația grea a credincioșilor a ajuns să fie identică cu cea a instituțiilor românești socotite deja tradiționale, Biserica și Școala. Dar mai ales Biserica, prin rolul de intermediar impus în timp de război de către autorități și-a adăugat, la conflictele naționale, susținute până atunci pe cale mai ales administrativă, „o misiune dificilă”, în care era, până la urmă imposibil să nu greșești, fie față de autorități sau față de credincioși.

Abrevieri

- DJHAN – Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale
FPO – Fond Protopopiatul Ortodox

Bibliografie

- Basarab 2007 – T. Basarab, *Monografia satului Vaidei*, Deva, 2007.
Bârlea 2004 – E. Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra primului război mondial*, Cluj-Napoca, 2004.
Bolovan, Bolovan 2007 – S. P. Bolovan, I. Bolovan, *Mutații demografice în Transilvania în timpul Primului Război Mondial*, în S. P. Bolovan, I. Bolovan, R. Graf, C. Pădurean coord., *Mișcări de populație și aspecte demografice în România în prima jumătate a secolului XX*, Cluj-Napoca, 2007.
Borza, Borza, Popescu Borza 2007 – Ghe. Borza, C. Borza, M. Popescu Borza, *Tămășasa în documente, amintiri, datini, obiceiuri și tradiții*, Deva, 2007.
Eppel 2006 – M. Eppel, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850 – 1918)*, Cluj-Napoca, 2006.

⁵² Borza, Borza, Popescu Borza 2007, p. 211.

- Holom 2006 – E. C. Holom, *Sunet și sensibilități colective: funcția socială a clopotelor în comunitățile românești din Transilvania (sec. XIX-XX)*, Cluj-Napoca, 2006.
- Luceafărul 1913 – *Luceafărul*, an XII, nr. 10, 16 mai 1913, p.329.
- Mițariu 2002 I. Mițariu, *Șibotul – sat de pe Câmpul Pâinii*, Sibiu, 2002.
- Orga 1999 – V. Orga, *Moța: pagini de viață – file de istorie*, Cluj-Napoca, 1999.
- Păcurariu 1986 – M. Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986.
- Soroștineanu 2005 – V. Soroștineanu, *Viața religioasă și sentimentul religios în Arhiepiscopia ortodoxă a Transilvaniei în timpul mitropolitului Ioan Meșianu (1899 – 1916)*, Cluj-Napoca, 2005.
- Soroștineanu 2007 – V. Soroștineanu, *Populația satului românesc transilvănean în anii Primului Război Mondial. Mobilitate și imobilitate afectivă*, în S. P. Bolovan, I. Bolovan, R. Graf, C. Pădurean coord. *Mișcări de populație și aspecte demografice în România în prima jumătate a secolului XX*, Cluj-Napoca, 2007.

The Orthodox Church in the Orăștie county during the First World War

Abstract

Compared to the previous period, the Orthodox Archpriestship in Orastie had to face the most terrible pressure from the Hungarian state between 1914 and 1918. Starting with the First World War, the situation of the Orthodox Archpriestship in Orastie was similar to the one existing in the entire Transylvania, the requisitions, war expenses, loans and collections having negative outcomes for the communities relying on the value of the land. The rural communities were surpassed by the obligations imposed by the conflict, but they showed solidarity with one of the Romanian institutions already considered traditional, the Church.

During the First World War the Archpriestship and the priests around Orastie carried out a good activity at a church, educational, administrative and political level. Due to their efforts, the parishioners around Orastie managed to overcome the effects of the First World War upon this land to a great extent. It is certain that despite many difficulties, which now come from the interior of the parishes as well, the priests belonging to the Orthodox Archpriestship of Orastie have managed to continue representing the natural connection between believers and church forums.